

УДК 811.161.3

Марыя Уладзіміраўна Гуль*канд. філал. навук, дац. каф. англійскай філалогіі
Брэсцкага дзяржаўнага ўніверсітэта імя А. С. Пушкіна***Maryia Hul***Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of English Philology
of Brest State A. S. Pushkin University
e-mail: boxformail35@mail.ru***ФАНЕТИЧНАЯ АДАПТАЦЫЯ ІНШАМОЎНЫХ ЗАПАЗЫЧАННЯЎ
У СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ***

Разглядаюцца асаблівасці фанетычнай адаптацыі запазычанняў з англійскай, французскай і нямецкай моў у сучаснай беларускай мове. Для перадачы галосных гукаў характэрна канвергенцыя, таму што ў мовах-донарах больш разгалінаваная сістэма галосных гукаў. Для перадачы зычных гукаў уласціва дывергенцыя па прычыне адсутнасці проціпастаўлення па цвёрдасці-мяккасці ў вышэйназваных мовах. Акрамя таго, пры адаптацыі іншамовных запазычанняў адлюстроўваюцца такія беларускія фанетычныя з'явы, як аканне, зацвярдзеласць зычных [дж], [ж], [р], [ч], [ц], [ш], дзеканне, цеканне (у асобных выпадках).

Ключавыя словы: адаптацыя, галосны гук, зычны гук, іншамовнае слова, фанетычныя з'явы.

Phonetic Adaptation of Foreign Loanwords in the Modern Belarusian Language

The article examines the features of phonetic adaptation of borrowings from the English, French and German languages in the modern Belarusian language. The transition of vowels is characterized by convergence, because the donor languages have a more branched vowel system. The transition of consonants is characterized by divergence due to the absence of palatalization in the above-mentioned languages. Moreover, the adaptation of foreign words involves such Belarusian phonological features as akannye; hardness of consonants [дж], [ж], [р], [ч], [ц], [ш]; dzyekannye, tsyekannye (in some cases).

Key words: adaptation, vowel, consonant, loanword, phonological features.

Уводзіны

У мове-рэцыпіенце іншамовныя запазычання адаптуюцца на фанетычным, графічным, марфалагічным і семантычным узроўнях. Па прычыне інтэнсіфікацыі моўных кантактаў у сучасных умовах усе больш іншамовных адзінак пранікаюць у беларускую мову, што вымагае комплекснага вывучэння працэсу іх адаптацыі.

Мэтай гэтага артыкула з'яўляецца вызначэнне асаблівасцей фанетычнай адаптацыі іншамовных запазычанняў у сучаснай беларускай мове. Для дасягнення пастаўленай мэты патрэбна вырашыць наступныя задачы: 1) вызначыць асаблівасці перадачы галосных гукаў моў-донараў у беларускай

мове; 2) вызначыць асаблівасці перадачы зычных гукаў моў-донараў у беларускай мове; 3) выявіць беларускія фанетычныя з'явы, якія перадаюцца ў запазычаных словах. Матэрыялам для артыкула паслужылі іншамовныя запазычання з англійскай, французскай і нямецкай моў, выбраныя з медыятэкстаў на партале zviazda.by у 2016–2023 гг.

Асноўная частка

Асіміляцыя можа быць прадстаўлена як комплекс асобных аспектаў цэласнага працэсу. Згодна з канцэпцыяй В. М. Арыставай, можна вылучыць тры тыпы запазычанняў у залежнасці ад ступені іх засвоенасці ў прымаючай мове: пранікненне, запазычванне, укараненне. Гэтыя ж тыпы можна разглядаць як этапы працэсу запазычвання. На першым этапе (пранікненне) прасочваецца непасрэдная сувязь з мовай-крыніцай, што праяўляецца ў існаванні варыянтаў пры фанемна-графічным афармленні; адназначнасць; ужыванне толькі ў пэўных кантэкстах; адсутнасць вытворных. На другім этапе

*Артыкул напісаны ў ходзе выканання НДР «Лінгвістычная бяспека ва ўмовах глабалізацыі: выклікі запазычвання з іншых моў (на прыкладзе сучаснай беларускай мовы)» у межах гранту Беларускага рэспубліканскага фонду фундаментальных даследаванняў, № дзярж. рэгістрацыі 20221040 ад 01.07.2022 (навуковы кіраўнік – М. У. Гуль).

характэрны ўплыў мовы-крыніцы на семантычным узроўні, стабілізацыя формы на граматычным і словаўтваральным узроўнях, пачатак рэгулярнага выкарыстання слова, пачатак словаўтваральнай актыўнасці. Укараненне мае на ўвазе адрыў ад мовы-крыніцы; поўную семантычную самастойнасць і ўтварэнне лексіка-семантычнай мікрасістэмы (развіццё канататыўных сем, фразеалогія); шырокае выкарыстанне слова і словаўтваральную актыўнасць [1, с. 14–15].

Трэба адзначыць, што значная частка даследаваных іншамовных слоў знаходзяцца на стадыі пранікнення па прычыне наяўнасці варыянтнасці (фанетычнай, арфаграфічнай, графічнай). С. А. Бяляева ў асноўным паўтарае класіфікацыю В. М. Арыставай: по ступені асіміляцыі вылучаюцца:

1) незасвоеныя словы, якія прайшлі графічнае пераафармленне, але захоўваюць адметныя фанетычныя і марфалагічныя асаблівасці, якія паказваюць на іншамовнае паходжанне;

2) часткова засвоеныя словы, якія ўжо фанетычна і марфалагічна адаптаваныя, але захоўваюць унутраную сувязь з мовай-крыніцай;

3) поўнасцю засвоеныя словы, якія характарызуюцца поўным адрывам ад мовы-донара і высокай ступенню фармальнай і семантычнай асіміляцыі [2, с. 58].

Асаблівасцю працэсу запазычвання на сучасным этапе з'яўляецца хуткае ўваходжанне іншамовных слоў у сістэму прымаючай мовы. Так, адначасова могуць функцыянаваць фанетычныя варыянты (*сервіс* і *сэрвіс*, *фейк* і *фэйк*), што з'яўляецца прыметай этапу пранікнення (В. М. Арыстава), і ўтварацца дэрываты, што характэрна для другога этапу: *Напрыклад, пасля экалагічнага стартае сэрвісны атрад на азеляненні гарадской тэрыторыі дэкаратыўнымі раслінамі, – заўважае Кацярына Даніловіч (Zviazda.by, 14 крас. 2023 г.); Журналісты празвалі яго эвалюцыяй вышэйназванага дадатку DeepFake. Новы алгарытм яшчэ прасцейшы ў засваенні – фэйкавы здымак можна зрабіць за пару клікаў (Zviazda.by, 8 жн. 2019 г.).*

Фанетычнае асваенне азначае прыстасаванне гукавога комплексу запазычанняў да патрабаванняў фанетыкі мовы-рэцыпіента. Пры фанетычным асваенні адбываецца замена непрымальных гукаў падобнымі па ар-

тыкуляцыі гукамі прымаючай мовы. Па сведчанні С. В. Грынёва, пры фанетычнай асіміляцыі з мовы-донара бярэцца гукавы вобраз лексічнай адзінкі і адбываецца субстытуцыя гукаў, якія яе складаюць. Выдзяляюцца наступныя разнавіднасці гукавой субстытуцыі: гукавая канвергенцыя – рэгулярная замена двух блізкіх гукаў адным; гукавая дывергенцыя – перадача аднаго гук дзвума; простая субстытуцыя – перадача аднаго гук мовы-крыніцы адным гукам мовы-рэцыпіента [3, с. 119].

Сістэма вакалізму. Сістэма галосных англійскай мовы налічвае 20 гукаў, якія звычайна класіфікуюцца згодна з наступнымі крытэрыямі: стабільнасць артыкуляцыі; пазіцыя языка; удзел губ.

Паводле першага крытэрыя галосныя падзяляюцца на манафтонгі (10), дыфтонгі (8) і дыфтангоіды (2). У французскай мове 15 галосных гукаў, якія падзяляюцца паводле чатырох крытэрыяў: пазіцыя языка; пазіцыя ніжняй сківіцы і спінкі языка; пазіцыя губ; пазіцыя мяккага паднябення [4, с. 27]. У нямецкай мове 16 манафтонгаў і тры дыфтонгі. Параўноўваючы беларускую, англійскую, французскую і нямецкую фаналагічныя сістэмы, трэба звярнуць увагу на структурныя (адсутнасць у беларускай мове дыфтонгаў) і колькасныя адрозненні (10 манафтонгаў і два дыфтангоіды ў англійскай мове, 15 манафтонгаў у французскай мове, 16 манафтонгаў у нямецкай мове і шэсць галосных гукаў у беларускай мове).

Такім чынам, у параўнанні з мовамі-крыніцамі беларуская мова мае меншую колькасць галосных гукаў, таму для перадачы галосных характэрна гукавая канвергенцыя. Так, англійскія гукі [ʌ] (*stunt rider*), [æ] (*hacker*), [a:] (*start-up*), [ə] (*developer*) перадаюцца як [a]: *стантрайдар, хакер, стартап, дэвелапэр*. Англійскія гукі [əʊ] (*token, total look*), [ɒ] (*top*), [ɔ:] (*performance*) адпавядаюць беларускаму гуку [o]: *токен, татал лук, топ, перфаманс*. Англійскі гук [ɜ:] таксама можа суадносіцца з беларускім [o]: *surf* → *сёрфіць*. Англійскія гукі [æ] (*track, flashback*), [ɜ:] (*performance*), [e] (*tender, test*), [eə] (*sharing*) суадносяцца з беларускім [э]: *трэк, флэшбэк, перфаманс, тэндэр, тэст, шэрынг*. Англійскія гукі [i:] (*leasing, peeling*), [ɪ] (*clip*) перадаюцца як [i]: *лізінг, пілінг, кліп*. Пасля зацвярдзелых і [ð], [m] гукі [i:] (*mainstream*), [ɪ] (*clearing, design*).

hosting, sharing) перадаюцца як [ы]: *мейнстрым, клірынг, дызайн, хостынг, шэрынг*. Англіійскія гукі [u:] (*food court, fusion, showroom*), [ʊ] (*football*) карэлююць з беларускім [у]: *фуд-корт, фьюжн, шоўрум, футбол*. Асобна можна вылучыць прыклады, перададзеныя з дапамогай транслітарацыі: англ. *media* ([i:]) → *медыя* ([э]), англ. *microblog* ([aɪ]) → *мікраблог* ([і]), англ. *sponge* ([ʌ]) → *спонж* ([о]).

Па прычыне таго, што для перадачы галосных характэрна канвергенцыя, некаторыя іншамовныя словы, розныя па гучанні ў мове-крыніцы, пасля фанетычнай адаптацыі гучаць аднолькава. Так, словы *tracking* і *trekking* адрозніваюць галосныя фанемы [æ] і [e], а ў беларускай мове гэтыя абедзве фанемы перадаюцца як гук [э]: *трэкінг*.

Трэкінг (англ. *tracking*). Падзел навучэнцаў на групы ў залежнасці ад іх здольнасцей: *Міжнародны навукова-адукацыйны праект – III Міжвузаўскі партнёрскі трэкінг – стартаваў на ініцыятыве Баранавіцкага дзяржаўнага ўніверсітэта, паведаміў БелТА першы прарэктар БарДУ Уладзімір Клімук* (Zviazda.by, 19 крас. 2023 г.). *Трэкінг* (англ. *trekking*). Вандроўкі па перасечанай мясцовасці пешкі. *Трэкінгавы* (ад англ. *trekking*): *Таму бралі з запасам (трэкінгавыя чаравікі і тры віды красовак), бо, як кажучь нарвежцы, няма благога надвор'я – ёсць непадрыхтаваны чалавек* (Zviazda.by, 4 ліст. 2022 г.).

Французская мова мае адкрыты галосны [ɛ] (абазначаны *е*) і закрыты [e] (абазначаны *э*) [5, с. 24]. У беларускай мове абодва гэтыя гукі перадаюцца як [э]: *праблема* (*problème*), *агрэман* (*agrément*), *аніме* (*animé*). Насавыя галосныя французскай

мовы перадаюцца ў беларускай мове адпаведнымі ім галоснымі ў спалучэнні з насавымі зычнымі [н] або [м]: *romance* → *раманс*, *refrain* → *рэфрэн* [5, с. 26]. Гук [œ], які абазначаецца спалучэннем літар *eu*, перадаецца як [о] (на пісьме *ё*): *raisonneur* → *рэзанёр*.

Нямецкія доўгія галосныя [a:], [u:], [o:] пазбаўляюцца ў беларускай мове сваёй даўжыні і зліваюцца з кароткімі галоснымі [a], [ʊ], [ɔ] [6, с. 256]. Яны прадстаўлены ў беларускай мове адпаведнымі націскнымі або ненаціскнымі галоснымі. Нямецкім гукам [a] (*Glanz, Videokarte*), [a:] (*Konferenzsaal*) адпавядае беларускі [а]: *глянец, відэакарта, канферэнц-зала*. Нямецкія гукі [ʊ] (*Sturm*), [y] (*Trüffel*) суадносяцца з беларускім [у]: *штурм, труфель*. Як сведчыць І. А. Лапіцкая, тры нямецкія пярэднеязычныя галосныя сярэдняга пад'ёму [e:], [ɛ], [ɛ:] зліваюцца ў 80 % запазычаных слоў у адну беларускую фанему – [э] [6, с. 257–258]. Прааналізаваныя прыклады сведчаць, што нямецкія гукі [ɛ:] (*Autorität, Kriminalität*), [ɛ] (*Mentalität*), [œ] (*Stöpsel*) перадаюцца як [э]: *аўтарытэт, крыміналітэт, менталітэт, штэпсель*. Нямецкія пярэднеязычныя галосныя [ɪ] (*Blick*), [i:] (*Juwelier*) прадстаўлены фанемай [і]: *блік, ювелір*. Пасля зацвярдзелых і *д, т* гукі [ɪ], [i:] перадаюцца як [ы]: *штрых* (*Strich*), *машына* (*Maschine*).

Перадача дыфтонгаў. Дыфтонгі і трыфтонгі (спалучэнне дыфтогаў з нейтральным гукам) – нетыповая з'ява для беларускай фанетыкі, таму пры асваенні дыфтонгі і трыфтонгі замяняюцца беларускімі гукамі (табліцы 1, 2).

Табліца 1 – Перадача англійскіх дыфтонгаў у беларускай мове

Англіійская мова	Беларуская мова	Прыклады
[eə]	[э]	bike-sharing system → байкшэрынг
[aɪ]	[ай]	stunt rider → стантрайдар; bike-sharing (system) → байкшэрынг; vibes → вайб
	[і]	cyberattack → кібератака; microchip → мікрачып
[əʊ]	[а]	coworking → каворкінг
	[о]	domain → дамен; folk-rock → фолк-рок/фольк-рок
	[оў]	notebook → ноўтбук
[eɪ]	[эй]	gamification → гейміфікацыя; trading → трэйдзінг
[iə]	[і]	clearing → клірынг
[ʊə]	[у]	pluralism → плуралізм
[aʊ]	[аў]	crowdfunding → краўдфандынг; lockdown → лакдаўн; underground → андэграўнд
[ɔɪ]	[ойі] [ой]	Bitcoin → біткоїн spoiler → спойлер
[aɪə]	[айэ]	fire → фаер
[aʊə]	[аўэ]	power → паўэр

Табліца 2 – Перадача нямецкіх дыфтонгаў у беларускай мове

Нямецкая мова	Беларуская мова	Прыклады
[aʊ]	[aў] [ay]	Autorität → аўтарытэт Schlagbaum → шлагбаум
[ai]	[ай]	Gastarbeiter → гастарбайтар; Meisterklasse → майстар-клас
[ɔy]	[эй]	Leutnant → лейтэнант; Neutralität → нейтралітэт; Feuerwerk → феерверк

Сістэма кансанантызму. У англійскай мове 24 зычныя. Англійскія зычныя гукі класіфікуюцца паводле наступных крытэрыяў: спосаб утварэння перашкоды; пазіцыя актыўнага органа маўлення; сіла артыкуляцыі; работа галасавых звязак. У французскай мове 21 зычны гук. Яны класіфікуюцца ў залежнасці ад удзелу галасавых звязак; месца ўтварэння; спосаба ўтварэння. У нямецкай мове 23 зычныя гукі. Яны класіфікуюцца ў залежнасці ад удзелу галасавых звязак; месца ўтварэння; спосабу ўтварэння. У беларускай мове 38 зычных гукаў. Беларускія зычныя гукі складаюцца з шуму або з голасу і шуму. Гукі падраздзяляюцца па розных параметрах: паводле ўдзелу голасу і шуму; цвёрдасці і мяккасці; спосабу ўтварэння; месца ўтварэння.

Для зычных англійскай, французскай і нямецкай моў не ўласціва класіфікацыя паводле цвёрдасці і мяккасці, таму перадача зычных вышэйназваных моў характарызуецца гукавой дывергенцыяй: англійскі гук [b] адпавядае беларускім фанемам [б], [б’]: *bike-sharing system* → *байкшэрынг* [б], *bitcoin* → *біткоін* [б’]; англійскі гук [m] адпавядае [м], [м’]: *monitoring* → *маніторынг* [м], *makeup* → *мейкап* [м’]; англійскі гук [p] перадаецца як [п], [п’]: *spoiler* → *спойлер* [п], *peeling* → *пілінг* [п’]; англійскі гук [s] адпавядае [с], [с’]: *outsider* → *аўтсайдар* [с], *cat suit* → *кэтсбют* [с’]. Французскі гук [v] адпавядае беларускім [в], [в’]: *volontaire* → *валанцёр* [в], *travesti* → *травесці* [в’]; гук [z] суадносіцца з беларускімі [з], [з’]: *résonance* → *рэзананс* [з], *résumé* → *рэзюме* [з’]. Нямецкі гук [k] перадаецца як [к], [к’]: *Koffein* → *кафеін* [к], *Kitsch* → *кіч* [к’]; гук [m] – як [м], [м’]: *Marschroute* → *маршрутызацыя* [м], *melieren* → *меліраваць* [м’] і інш. Асобна трэба заўважыць, што англійскі гук [v] адпавядае [в], [в’]: *vibes* → *вайб* [в], *vegan* → *веган* [в’]. Беларускія [в], [в’] таксама могуць карэліраваць з англійскім гукам [w]: *Wi-Fi* → *вай-фай* [в], *webinar* → *вебінар* [в’]. Англійскаму глухому міжзубнаму гуку [θ] адпавядае бела-

рускі глухі пярэднеязычны гук [т]: *thriller* → *трылер*.

Наяўнасць фрыкатыўных [ɣ], [ɣ’] з’яўляецца характэрнай рысай беларускай мовы. У англійскай, французскай мовах гук [g] з’яўляецца змычным, у нямецкай мове [g] характарызуецца як змычна-выбухны. У беларускай мове выбухны [ɣ] «звычайна не разглядаюць як асобную фанему, бо ён сустракаецца ў нязначнай колькасці слоў іншамовага паходжання і назіраецца тэндэнцыя да замены яго [ɣ] фрыкатыўным менавіта ў літаратурным вымаўненні» [7, с. 7]. Выбухны [ɣ] традыцыйна вымаўляецца ў даўно запазычаных словах *агрэст*, *газа*, *ганак*, *гвалт*, *гонта*, *гузік*, *цуглі*, *швагер*. У новых запазычаннях беларускай мовы вымаўляюцца фрыкатыўныя [ɣ], [ɣ’]: англ. *gadget* → *гаджэт*, *gamification* → *гейміфікацыя*, *gender* → *гендар*, *glamour* → *гламур*, *to google* → *гугліць*; ням. *Garnitur* → *гарнітура*, *Genom* → *геном*, *Gestalt* → *геістальт*, *Glanz* → *глянец*; фр. *agrément* → *агрэман*, *global* → *глабальны*, *glisser* → *глісер*.

Яшчэ адной асаблівасцю беларускай мовы лічыцца зацвярдзеласць гукаў [дж], [ж], [р], [ц], [ч], [ш], што перадаецца і ў запазычаных словах:

1) англ. *gadget* → *гаджэт*, *jackpot* → *джэкапот*, *jogging* → *джогінг*;

2) англ. *cringe* → *крынж*, *grunge* → *гранж*, *sponge* → *спонж*; фр. *stagiaire* → *стажор*, *tatouage* → *татуаж* [ж];

3) англ. *clearing* → *клірынг*, *creative* → *крэатыў*, *freelance* → *фрыланс*, *mainstream* → *мейнстрым*, *print* → *прынт*, *relax(ation)* → *рэлакс-зона*, *training* → *трэнінг*; фр. *resonance* → *рэзананс*; ням. *Reise* → *рэйс*, *Reklame* → *рэклама* [р];

4) ням. *Zifferblatt* → *цыферблат*; пол. *wykształcony* → *выкшталцёны* [ц];

5) англ. *blockchain* → *блокчэйн*, *chat* → *чат*, *checklist* → *чэк-ліст*, *(silicon) chip* → *чып*, *microchip* → *мікрачып*; ням. *Feldscher* → *фельчар* [ч];

6) англ. *bike-sharing (system)* → *байкшэрынг*, *carsharing* → *каршэрынг*, *offshore* →

афшор, vishing → *вішынг*; ням. *Scheibe* → *шайба*, *Schengen* → *шэнген* [ш].

Для пераважнай большасці слоў іншамоўнага паходжання характэрныя цвёрдыя [д], [т] у адпаведнасці з літаратурным вымаўленнем: англ. *domain* → *дамен*, *design* → *дызайн*, *designer* → *дызайнер*, *display* → *дысплей*, *distributor* → *дыстрыб'ютар*, *device* → *дэвайс*, *developer* → *дэвеланер*, *deadline* → *дэдлайн*, *siding* → *сайдын* [д]; англ. *interactive* → *інтэрактыўны*, *interface* → *інтэрфейс/інтэрфэйс*, *content* → *кантэнт*, *tender* → *тэндэр*, *test* → *тэст*, *hosting* → *хостынг*, *YouTube channel* → *ютуб-канал*; фр. *apostiller* → *апастыль*, *privatisation* → *прыватызацыя*; ням. *Diktat* → *дыктат*, *Direktor* → *дырэктар*, *Integrator* → *інтэграатар*, *Technologie* → *тэхналогія* [т].

Еўрапейскія [д], [т] у некаторых запазычаных словах перадаюцца як гукі [дз'], [ц']: англ. *body* → *бодзі*, *bodybuilder* → *бодзібілдар*, *bodyguard* → *бодзігард*, *duty free* → *дз'юці-фры*, *trading* → *трэйдзінг*, ням. *Dübel* → *дзюбель* [дз']; англ. *beauty* → *б'юці*, *celebrity* → *селебрыці*, *tuner* → *цюнер*, *tuning* → *цюнінг* [ц']. Традыцыйна [т] перадаецца як [ц'] перад спалучэннямі -ёр, -ін-, -ір-: фр. *volontaire* → *валанцёр*, англ. *SWAT* → *свацінг*, *test* → *тэсціраваць*; фр. *coter* → *каціроўка*; ням. *Kommandierung* → *камандзіроўка*, *punktieren* → *пункцір*, *repetieren* → *рэпетыраваць*.

У пачатку ХХ ст. зычныя перад галоснымі пярэдняга рада [э], [і] перадаваліся цвёрда (як у польскай мове): *арсэнал*, *камэта*, *псіхіка*, *сынтакс*, *суверэнітэт*, *экта*, *сэмантыка*, *сэмасіялогія*. Пазней пад уплывам рускай мовы пачало дамінаваць афармленне з мяккімі зычнымі: *арсенал*, *камета*, *псіхіка*, *сінтаксіс*, *суверэнітэт*, *секта*, *сэмантыка*, *сэмасіялогія*. І. А. Гапоненка лічыць: «Стабілізацыя формы адбылася па варыянце, які ў пачатку ХХ ст. быў відавочна слабым. Прычым з чыста лінгвістычнага пункту погляду такі адыход ад відавочнай моўнай традыцыі нічым неабгрунтаваны і таму неапраўданы» [8, с. 98].

На сучасным этапе фіксуецца варыянтнасць у перадачы зычных перад галоснымі пярэдняга рада [э], [і]: *браўзер/браўзэр*, *вебінар/вэбінар*, *даркнет/даркнэт*, *імідж-мейкер/іміджмэйкер*, *Інтэрнэт/інтэрнэт*, *кешбэк/кэшбэк*, *меседж/месэдж/мэсэдж/мэсэдж*, *месенджар/мэсэнджар*, *нетворкінг/*

нэтворкінг, *перформанс/пэрформанс*, *рымейк/рымэйк*, *сервіс/сэрвіс*, *сленг/слэнг*, *селфі/сэлфі*, *фейк/фэйк*, *хейт/хэйт*, *хэнд-мейд/хэндмэйд*, *хештэг/хэштэг* (англ. *browser*, *webinar*, *darknet*, *imagemaker*, *Internet*, *cashback*, *message*, *messenger*, *networking*, *performance*, *remake*, *service*, *slang*, *selfie*, *fake*, *hate*, *handmade*, *hashtag*).

Нам здаецца, што ў свой час выбар менш частотнага варыянта быў абумоўлены экстралінгвістычнымі прычынамі. Калі сітуацыя змянілася, некаторыя моўцы пачалі інтуітыўна выбіраць той варыянт адаптацыі іншамоўнага слова (з цвёрдымі зычнымі), які больш адпавядае яго вымаўленню ў мове-донары. У даведніку па арфаграфіі і пунктуацыі зафіксавана норма, якая замацоўвае напісанне літары *э* пасля зацвярджальных і цвёрдых [д], [т]; акрамя таго, маецца наступная заўвага: «У запазычаных словах напісанне *э* пасля іншых зычных рэгулюецца слоўнікам: *панэль*, *тунэль*, *капэла*, *інтэрнэт*... але: *шынель*, *парламент*, *менеджмент*» [9, с. 5]. Але незразумела, па якім варыянце павінны быць апрацаваны новыя запазычаныя. Даследчыкі адзначаюць варыянтнасць пры напісанні *э*, *е*: «Адсутнасць дакладнага арфаграфічнага правіла адносна напісання літар *э*, *е* ў сярэдзіне слова ва ўмовах нестабільнасці, варыяцыйнасці і хуткіх змен арфаэпічных нормаў з'яўляецца прычынай варыянтнасці, што адлюстроўваецца ў асобных навінейшых лексікаграфічных даведніках» [10, с. 52]. Такім чынам, існуе патрэба ў тым, каб яшчэ раз разгледзець праблему перадачы зычных перад галоснымі пярэдняга рада [э], [і] у іншамоўных словах і выпрацаваць рэкамендацыі. На наш погляд, пажаданым з'яўляецца варыянт перадачы з цвёрдымі зычнымі па той прычыне, што такое вымаўленне, папершае, больш прыбліжана да арыгіналу (прататыпа), а па-другое – карэльнае з замацаванай нормай аб цвёрдай перадачы [д], [т].

Згодна з правіламі беларускай арфаграфіі, на канцы запазычаных слоў не пад націскам пішацца літара *у* (*у складавае*): *фрау*, *ток-шоу*, *ноу-хау* [9, с. 30].

Але ва ўжытку (у медыятэкстах на сайце *zviazda.by*) знаходзім як варыянты з *у складавым*, так і варыянты з *ў (у нескладовым)*: *Спрабуючы ўтрымацца на хвалі часу, музейшчыкі выкарыстоўваць разнастайныя ноу-хау*, якія ўзнікаюць у грамад-

стве (напрыклад, інтэрактыўныя арт-факты і лічбавыя тэхналогіі) (Zviazda.by, 3 студз. 2023 г.); Але сёння ён прышоў сюды як звычайны наведвальнік, каб бліжэй пазнаёміцца з беларускімі ноў-хаў: «Я працаваў тут валанцёрам ад БРСМ. Адказваў за стэнд са спілс-картай Беларусі» (Zviazda.by, 25 студз. 2023 г.); Белтэле-радыёкампанія запусціла ток-шоу для ўсёй сям'і «100 пытанняў даросламу». У ім сталічныя школьнікі задаюць смелыя, нечаканыя і часам вельмі кранальныя пытанні вядомым палітыкам, медыкам, артыстам, спартсменам (Zviazda.by, 11 мая 2023 г.); Таксама слухачы прымуць удзел у здымках навучальнага ток-шоу на базе тэлецэнтра БДУ. Акрамя таго, адбудзецца ўзнагароджанне пераможцаў рэспубліканскага конкурсу маладых журналістаў «Дэбют» (Zviazda.by, 28 ліст. 2019 г.); Унікальнае шоу сусветных зорак Moto Freestyle, накартальныя выступленні стантрайдаў на матацыклах Harley-Davidson і шоу-рум з новымі мадэлямі легендарнага брэнда (Zviazda.by, 7 крас. 2018 г.); Мы можам убачыць апанутых на апошніх тэндэнцыях людзей і – побач – вельмі кансерватыўныя вобразы. Хтосьці апануецца ў дызайнерскіх шоўрумах, хтосьці – у крамах мас-маркета (Zviazda.by, 21 крас. 2023 г.); Тэлеканал АНТ запусціў новае музычнае шоў пад назвай «Зорны шлях». Яго асабліваць у тым, што ўдзельнікі не прафесійныя музыканты, а звычайныя людзі. Сярод іх – інжынеры, будаўнікі, настаўнікі і мастакі (Zviazda.by, 8 ліст. 2022 г.).

Трэба адзначыць, што частотнасць ужывання варыянтаў з у складовым і з ў нескладовым прыкладна аднолькавая. Мы лічым, што варыянты з ў нескладовым з'яўляюцца пажаданымі ў гэтай сітуацыі. Папершае, у пазіцыі перад галоснымі ў беларускай мове ўжываюцца гукі [в], [в']. Калі пры словаўтварэнні або словазмяненні яны аказваюцца перад зычнымі або на канцы слоў, то змяняюцца на [ў] [7, с. 11]: кароў, траў. У пазіцыі на канцы слова і ў запазычаннях цалкам прымальныя варыянты ноў-хаў, ток-шоў, шоў, шоўрум. Па-другое, у складовае ўтварае склад, такім чынам, атрымліваецца, што ў рэкамендаваным варыянце ноу-хау цэлых чатыры склады, але гэта вельмі цяжка для вымаўлення. У варыянце

ноў-хаў два склады, і гэтае слова гучыць натуральна.

У запазычаннях з англійскай мовы дыфтонгі [ау], [эу] перадаюцца спалучэннямі [аў], [оў]: lockdown ([ау]) → лакдаўн, crowdfunding ([ау]) → краўдфандынг; notebook → ноўтбук ([эу]). Акрамя таго, гук [ў] замяняе гук [v] у становішчы пасля галоснай (Keylar → кеўлар) і на канцы слова (creative → крэатыў). У запазычаннях, адаптаваных з дапамогай транслітарацыі, літара ў замяняе літару и ў становішчы пасля галоснага: англ. router → роўтар. У запазычаннях з нямецкай мовы ў нескладовае замяняе зычны гук [f] на канцы слова ў пазіцыі пасля галоснага: Archiv → архіў; акрамя таго, нямецкі дыфтонг [ау] часта перадаецца як [аў]: Autorität → аўтарытэт.

Для назоўнікаў у англійскай мове характэрныя суфіксы **-er**, **-or**, якія вымаўляюцца як нейтральны галосны [э]: outsider, leader, manager. Такія спалучэнні ў беларускай мове перадаваліся праз **-эр**: аўтсайдэр, лідэр, менеджэр, але згодна з Законам Рэспублікі Беларусь «Аб правілах беларускай арфаграфіі і пунктуацыі» ад 23.07.2008 г., канцавыя ненаціскныя **-эль**, **-эр** у запазычаных словах павінны перадавацца як **-аль**, **-ар**: аўтсайдар, лідар, менеджар. У прааналізаваным матэрыяле спалучэнне **-er**, **-or** у беларускай мове перадаецца ў большасці выпадкаў як **-ар**: блокбастар, бронзар, гендар, камунікатар, кластар, тэндар (англ. blockbuster, bronzer, gender, communicator, cluster, tender); у асобных выпадках як **-еп**: іміджмэйкер, кансілер (англ. imagemaker, concealer); зафіксавана і варыянтнасць: твітар/твітар (англ. Twitter).

Дастаткова прадуктыўным у англійскай мове з'яўляецца суфікс **-ing** (вымаўляецца [ін]), які служыць для ўтварэння аддзяслёўных назоўнікаў і герундыя.

У беларускай мове **-ing** перадаецца як **-інг**: булінг, дэмпінг, каворкінг, клінінг, лізінг, мобінг, прэсінг, таймінг, трэнінг (англ. bullying, dumping, coworking, cleaning, leasing, mobbing, pressing, timing, training); пасля зацвярдзелых і [д], [т] – як **-ынг**: каршырынг, краўдфандынг, шэрынг (англ. car-sharing, crowdfunding, sharing).

«Фанетычная адаптацыя – гэта не толькі замена тыповых англійскіх гукаў уласнабеларускімі, але і адлюстраванне некаторых іншых фанетычных працэсаў бела-

рускай мовы» [11, с. 67]. Аканне з’яўляецца адной з адметных прымет беларускай мовы. У большасці выпадкаў запазычаныя словы падлягаюць аканню: *арнаментыка*, *афіцыянт* (ням. *Ornamentik*, *Offiziant*); *афшор*, *дамен* (англ. *offshore*, *domain*); *дамінаваць* (фр. *dominer*); *кааператыў* (ням. *Kooperative*); *каворкінг*, *кансілер*, *кантэнт*, *капірайтынг*, *лагатып*, *лагін* (англ. *coworking*, *concealer*, *content*, *copywriting*, *logotype*, *log in*); *лагістыка* (фр. *logistique*); *лакдаўн*, *маніторынг* (англ. *lockdown*, *monitoring*); *пазітыў*, *пазіцыянаваць* (фр. *positif*, *positionner*); *правайдэр* (англ. *provider*).

У некаторых выпадках адзначаецца варыянтнасць: *варкшоп/вокшоп*, *снаўборд/сноўборд*, *франтмен/фронтмен* (англ. *workshop*, *snowboard*, *frontman*).

У асобных запазычаннях адлюстроўваюцца такія характэрныя рысы беларускай мовы, як дзеканне і цеканне: еўрапейскія [d], [t] у некаторых запазычаных словах перадаюцца як [дз’], [ц’]: *бодзі*, *б’юці* (англ. *body*, *beauty*); *дзюбель* (ням. *Dübel*); *трэйдзінг*, *цунінг* (англ. *trading*, *tuning*).

На думку А. Р. Ціміргалеевай, «універсальнай заканамернасцю засваення іншамовнай лексікі на фанетыка-арфаграфічным і марфалагічным узроўні з’яўляецца наяўнасць варыянтнасці» [12, с. 9]. Варыянтнасць абумоўлена як уплывам мовы-донара, так і асаблівасцямі мовы-рэцыпіента; акрамя таго, мае значэнне і спосаб перадачы: англ. *retail* → *рытэйл* (трансфанацыя) і *рэтэйл* (транслітарацыя).

Варыянтнасць прадстаўлена наступнымі тыпамі:

1) фанематычнымі варыянтамі: *браўзер/браўзэр*, *вебінар/вэбінар*, *іміджмейкер/іміджмэйкер*, *інтэрнэт/інтэрнет*, *меседж/месэдж/мэсэдж/месэнджар/мэсэнджар*, *нетворкінг/нэтворкінг*, *перформанс/перформанс/нэперформанс*, *рымейк/рымэйк*, *рытэйл/рэтэйл*, *сленг/слэнг*, *селфі/сэлфі*,

сервіс/сэрвіс, *Твітар/Твітэр*, *фейк/фэйк*, *фолк-рок/фольк-рок*, *франтмен/фронтмен*, *хейт/хэйт*, *хенд-мейд/хэнд-мэйд*, *хештэг/хэштэг* (англ. *browser*, *webinar*, *imagemaker*, *Internet*, *message*, *messenger*, *networking*, *performance*, *remake*, *retail*, *slang*, *selfie*, *service*, *Twitter*, *fake*, *folk-rock*, *frontman*, *hate*, *handmade*, *hashtag*);

2) арфаграфічнымі варыянтамі: *масмаркет/масмаркет* (англ. *mass market*);

3) фанетыка-арфаграфічнымі варыянтамі: *шоу-рум/шоўрум* (англ. *showroom*);

4) графічнымі варыянтамі: *Android/android/андроїд*, *Brexit/Брэксіт*, *e-мэйл/e-mail*.

Заклучэнне

Такім чынам, адметнай рысай перадачы еўрапейскіх (англійскіх, французскіх, нямецкіх) галосных у беларускай мове з’яўляецца канвергенцыя па прычыне больш разгалінаваных сістэм галосных гукаў у еўрапейскіх мовах.

Што да кансанатызму, то тыповым выпадкам з’яўляецца дывергенцыя па прычыне адсутнасці ў еўрапейскіх мовах (англійскай, французскай, нямецкай) проціпастаўлення зычных па цвёрдасці-мяккасці.

Для фанетычнай адаптацыі характэрна і адлюстраванне ўласна беларускіх фанетычных з’яў: акання (паслядоўна), дзекання і цекання (у асобных выпадках).

Універсальнай асаблівасцю новых запазычанняў з’яўляецца іх варыянтнасць. Варыянтнасць прадстаўлена наступнымі тыпамі:

1) фанематычнымі варыянтамі: *браўзер/браўзэр* (англ. *browser*);

2) арфаграфічнымі варыянтамі: *масмаркет/масмаркет* (англ. *mass market*);

3) фанетыка-арфаграфічнымі варыянтамі: *шоу-рум/шоўрум* (англ. *showroom*);

4) графічнымі варыянтамі: *Android/android/андроїд*.

СПІС ВЫКАРЫСТАНАЙ ЛІТАРАТУРЫ

1. Аристова, В. М. Англо-русские языковые контакты (англицизмы в русском языке) / В. М. Аристова. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1978. – 151 с.
2. Беляева, С. А. Английские слова в русском языке XVI–XX в. / С. А. Беляева. – Владивосток : Изд-во ДВГУ, 1984. – 108 с.
3. Гринев, С. В. Терминологические заимствования : краткий обзор современного состояния вопроса / С. В. Гринев // Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминологических элементов. – М., 1982. – С. 108–135.

4. Рапановіч, А. Н. Фонетика французского языка. Курс нормативной фонетики и дикции : для фак. иностр. яз. пед. ин-тов / А. Н. Рапанович. – 3-е изд., испр. – М. : Альянс, 2014. – 288 с.
5. Мальцева, Т. А. Французские заимствования в белорусском языке / Т. А. Мальцева. – Минск : БГУ, 2004. – 329 с.
6. Лапіцкая, І. Асіміляцыя беларускай мовай нямецкіх націскных галосных у запазычаных словах / І. Лапіцкая // Германізмы ў беларускай мове / Беларус. дзярж. ун-т ; склад.: А. А. Прыгодзіч [і інш.] ; пад рэд. М. Р. Прыгодзіча. – Мінск, 2015. – С. 253–261.
7. Кароткая граматыка беларускай мовы : у 2 ч. / НАН Беларусі, Ін-т мовазнаўства імя Якуба Коласа ; навук. рэд. А. А. Лукашанец. – Мінск : Беларус. навука, 2007. – Ч. 1 : Фаналогія. Марфаланогія. Марфалогія. – 351 с.
8. Гапоненка, І. А. Лексіка беларускай літаратурнай мовы XIX – пачатку XX ст.: асаблівасці станаўлення і развіцця / І. А. Гапоненка. – Мінск : БДУ, 2012. – 307 с.
9. Пішам па-беларуску : давед. па арфаграфіі і пунктуацыі з камент. / З. І. Бадзевіч [і інш.]. – Мінск : Аверсэв, 2010. – 191 с.
10. Куліковіч, У. І. Сучасная беларуская арфаграфія. Правілы. Трэнераваныя заданні. Кантрольныя работы. Заліковыя тэсты. Даведкі : вучэб. дапам. / У. І. Куліковіч. – Мінск : Новое знанне, 2011. – 507 с.
11. Кавалёва, Л. Я. Англіцызмы ў тэрміналогіі сучаснай беларускай літаратурнай мовы : манаграфія / Л. Я. Кавалёва ; навук. рэд. праф. П. У. Сцяцко. – Гродна : ГрДУ, 2007. – 186 с.
12. Тимиргалеева, А. Р. Иноязычная лексика немецкого происхождения в русском языке новейшего периода : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / А. Р. Тимиргалеева. – Казань, 2006. – 25 с.

REFERENCES

1. Aristova, V. M. Anglo-russkije jazykovye kontakty (anglicizmy v russkom jazykie) / V. M. Aristova. – L. : Izd-vo Leningr. un-ta, 1978. – 151 s.
2. Bieliajeva, S. A. Anglijskije slova v russkom jazyke XVI–XX v. / S. A. Bieliajeva. – Vladivostok : Izd-vo DVGU, 1984. – 108 s.
3. Griniov, S. V. Tierminologichieskije zaimstvovaniya : kratkij obzor sovremennogo sostojaniya voprosa / S. V. Griniov // Voprosy zaimstvovaniya i uporiadochieniya inojazychnykh tierminov i tierminoelientov. – M., 1982. – S. 108–135.
4. Rapanovich, A. N. Fonietika francuzskogo jazyka. Kurs normativnoj fonietiki i dikcii : dlja fak. inostr. jaz. pied. in-tov / A. N. Rapanovich. – 3-je izd., ispr. – M. : Al'jans, 2014. – 288 s.
5. Mal'ceva, T. A. Francuzskije zaimstvovaniya v bieloruskom jazykie / T. A. Mal'ceva. – Minsk : BGU, 2004. – 329 s.
6. Lapickaja, I. Asimiljacyja bielaruskaj movaj niamieckikh nacisknykh halosnykh u zapazychanykh slovakh / I. Lapickaja // Hiermanizmy u bielaruskaj movie / Bielarus. dziazrh. un-t ; sklad.: A. A. Pryhodzich [i insh.] ; pad red. M. R. Pryhodzicha. – Minsk, 2015. – S. 253–261.
7. Karotkaja hramatyka bielaruskaj movy : u 2 ch. / NAN Bielarusi, In-t movaznaustva imia Jakuba Kolasa ; navuk. red. A. A. Lukashaniec. – Minsk : Bielarus. navuka, 2007. – Ch. 1 : Fanalohija. Marfanalohija. Marfalohija. – 351 s.
8. Haponienka, I. A. Lieksika bielaruskaj litaraturnaj movy XIX – pachatku XX st.: asablivasci stanauliennia i razvicia / I. A. Haponienka. – Minsk : BDU, 2012. – 307 s.
9. Pisham pa-bielarusku : davied. pa arfahrafii i punktucyi z kamient. / Z. I. Badzievich [i insh.]. – Minsk : Aviersev, 2010. – 191 p.
10. Kulikovich, U. I. Suchasnaja bielaruskaja arfahrafija. Pravily. Trenirovachnyja zadanni. Kontrol'nyja raboty. Zalikovyja testy. Daviedki : vucheb. dapam. / U. I. Kulikovich. – Minsk : Novoje znaniye, 2011. – 507 s.
11. Kavaliyova, L. Ya. Anglicyzmy u terminalohii suchasnaj bielaruskaj litaraturnaj movy : manahrafija / L. Ya. Kavaliyova ; navuk. red. prof. P. U. Sciacko. – Hrodna : HrDU, 2007. – 186 s.
12. Timirgaliejeva, A. R. Inojazychnaja lieksika niemieckogo proishozhdenija v russkom jazykie noviejshego pierioda : avtorief. dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.20 / A. R. Timirgaliejeva. – Kazan', 2006. – 25 s.